

V. DUSZPASTERSTWO LITURGICZNE

Ks. Czesław Krakowiak

*Włożenie rąk w liturgii sakramentu bierzmowania*¹

Najstarsza tradycja Kościoła przekazywanie Daru Ducha Świętego ochrzczonej wiąże z modlitwą i włożeniem rąk (*manus impositio*) przez Apostołów². Chrzest „w imię Jezusa” udzielany przez diakona Filipa w Samarii nie wystarczał, aby być członkiem nowej pełnej wspólnoty – Kościoła. Dlatego konieczna była interwencja Apostołów Piotra i Jana, którzy „modlili się” oraz na ochrzczonej „wkładali ręce i otrzymywali Ducha Świętego” (Dz 8,15.17). Podobnie postąpił św. Paweł, gdy w Efezie spotkał ochrzczonej „chrztem Janowym”. Wyjaśnił im, że otrzymany przez nich chrzest był „chrztem nawrócenia” (Dz 19,3-5). „Gdy to usłyszeli, przyjęli chrzest w imię Pana Jezusa. A kiedy Paweł włożył na nich ręce (*cum imposuisset illis manus*), Duch Święty zstąpił na nich” (Dz 19,5-6). Według Listu do Hebrajczyków „nauka o chrztach i nakładaniu rąk” należy do podstawowych elementów formacji chrześcijańskiej (por. Hbr 6,2).

Z zacytowanych tekstów biblijnych jasno wynika, że przekazywaniu ochrzczonej Ducha Świętego towarzyszyła modlitwa i włożenie rąk Apostołów. Potwierdza to również liturgiczna praktyka Kościoła. Tertulian pisze, że na ochrzczonej wkłada się ręce i modli o Ducha Świętego³. Podobnie św. Cyprian, nawiązując do wydarzenia w Samarii (por. Dz 8,17), stwierdza, że ochrzczeni przedstawiani są przełożonym Kościoła, aby przez modlitwę i włożenie rąk otrzymali Ducha Świętego⁴. Nie było jednak ustalonej praktyki co do sposobu wykonywania tego gestu, ani modlitwy mu towarzyszącej. Jedne źródła mówią tylko ogólnie o wkładaniu rąk, inne, że szafarz wkładał ręce na każdego z bierzmowanych.

Według *Sakramentarza Gelazjańskiego* biskup udzielał bierzmowania w ten sposób, że z rękami wyciągniętymi nad neofitami odmawiał modlitwę o Ducha Świętego⁵, a następnie namaszczał ich czoła świętym krzyżem i czyniąc znak krzyża, wy-

¹ Por. *Ordo Confirmationis*, Typis Polyglottis Vaticanis 1971 [odtąd: OC]; *Obrzędy bierzmowania. Wydanie drugie poprawione*, Katowice 1994 [odtąd: OB]; *Ordo initiationis christianae adultorum*. Typis Polyglottis Vaticanis 1972 [odtąd: OICA]; *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*, Katowice 1988 [odtąd: OChWD].

² Zob. D. van den Eynde, *Les rites liturgiques latins de la Confirmation*, „La Maison Dieu” nr 54 (1958) s. 53-78.

³ „De hinc manus imponitur per benedictionem invitans et advocans Spiritum Sanctum”. *De baptismo* 8.

⁴ „...ut per nostram orationem ac manus impositionem Spiritum Sanctum consequantur et signaculo consummentur”. *Ep.* 73,9; PL 3, 1115. Zob. Cz. Krakowiak, *Nazwa sakramentu bierzmowania*, RBL 28 (1975) s. 66-67; P.-Th. Camelot, *Bierzmowanie a wylanie Ducha*, „Communio” 12 (1992) nr 2, s. 81-91; P. Henrici, *Bierzmowanie - sakrament Ducha Świętego*, „Communio” 18 (1998) nr 2, s. 110-118.

⁵ „Deinde ab episcopo datur eis spiritus septiformis. Ad consignandum inponit eis manum his verbis: Deus omnipotens...”. GeV nr 450.

powiadał formułę: „Signum Christi in vitam aeternam”⁶. Według *Pontificale Romano-germanicum* włożenie rąk biskupa było ogólne na wszystkich kandydatów⁷. Rubryka w *Pontyfikale Kurii Rzymskiej* z XII w. stanowiła, że biskup wkładał rękę na głowę poszczególnych kandydatów, następnie odmawiał modlitwę o dary Ducha Świętego⁸. Odnośna rubryka w *Pontyfikale* Duranda wspomina o wyciągnięciu rąk nad kandydatami⁹.

Dopiero w skróconym wydaniu Pontyfikału¹⁰ zamieszczono rubrykę polecającą biskupowi wkładanie ręki na głowę bierzmowanego **w czasie namaszczenia czoła i wypowiedzenia formuły sakramentalnej**¹¹. Następnie Benedykt XIV (1740-1758) w konstytucji apostolskiej *Ex quo primum tempore* (z 11 II 1756) postanowił, że szafarz w czasie bierzmowania namaszcza czoło krzyżem i wypowiada formułę sakramentalną, wkładając jednocześnie rękę na głowę bierzmowanego. Przepis ten znalazł się następnie w *Appendixie* Pontyfikału, wydanego przez Kongregację Obrzędów za Leona XIII w 1888 r. Nie było go jednak w *Pontyfikale Rzymskim* w rozdziale *De Confirmandis*, lecz jedynie w rozdziale o udzielaniu bierzmowania jednemu kandydatowi (*Confirmatio unius tantum*) oraz w rytuale zawierającym obrzęd bierzmowania, który był przeznaczony dla prezbitera delegowanego przez Stolicę Apostolską do udzielania bierzmowania¹². Dopiero *Codex iuris canonici* (1917) określił, że bierzmowania udziela się przez włożenie ręki na głowę z jednoczesnym namaszczeniem czoła krzyżem i formułą zawartą w księgach liturgicznych¹³. Odtąd w Kościele łacińskim obrzęd bierzmowania zawierał **podwójne włożenie rąk**, pierwsze w czasie modlitwy o Ducha Świętego, wspólne dla wszystkich kandydatów, oraz drugie włożenie ręki na głowę poszczególnych bierzmowanych podczas namaszczenia czoła krzyżem i wypowiedzenia formuły sakramentalnej. Tak było do wydania *Ordo Confirmationis* w 1971 r.

Włożenie rąk i modlitwa o Ducha Świętego

Przy udzielaniu bierzmowania oddzielnie od sakramentu chrztu, bezpośrednio po odnowieniu przyrzeczeń chrzcielnych następuje główna część liturgii tego sakramen-

⁶ Tamże nry 450-452.

⁷ „...elevata et imposita manu super capita omnium, dat orationem super eos cum invocatione spetiformis gratiae spiritus sancti...”. Ed. Vogel-Elze, II, 109.

⁸ „...imposita manu super capita singulorum, dat orationem super eos cum invocatione spetiformis gratiae spiritus sancti, sic dicens...”. *Pontificale Romanum*, ed. Andrieu, II, 452.

⁹ „Et tunc elevatis et super confirmandos extensis manibus dicit...”. *Pontificale Romanum*, ed. Andrieu, III, 333; zob. Z. Wit, *Liturgia sakramentu bierzmowania w Polsce do recepcji reformy trydenckiej*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. 2, Lublin 1976, s. 549-620.

¹⁰ *Pontificalis Ritus pro parvulorum et adultorum baptismi ac confirmationis sacramenta conferendo*, Romae 1725.

¹¹ „Et cum hoc dicit, imposita manu dextra super caput confirmandi, producit pollice signum Crucis in fronte”.

¹² Wydanie z 1962 r. Zob. także *Rituale Romanum*, titulus III, cap. 2 i.3.

¹³ „Sacramentum confirmationis conferri debet per manus impositionem cum unctione chrismatis in fronte et per verba in pontificalibus libris ab Ecclesia probatis praescripta”. Can. 780.

tu: modlitwa o Ducha Świętego z włożeniem rąk na kandydatów, oraz namaszczenie krzyżem z formułą sakramentalną. Przed włożeniem rąk szafarz (biskup lub prezbiter) zwraca się do zgromadzonej wspólnoty z wezwaniem do modlitwy, aby Bóg wyłał Ducha Świętego na odrodzonych we chrzcie, umocnił ich swoimi darami, czyniąc bardziej podobnymi do Chrystusa¹⁴. Przez chwilę wszyscy zebrani modlą się w ciszy, a następnie szafarz oraz ci prezbiterzy, którzy razem z nim będą udzielać bierzmowania, wkładają ręce na kandydatów, z tym, że tylko szafarz główny odmawia modli-

¹⁴ W *Ordo Confirmationis* z 1971 r. (nr 7) na podstawie KK 26 biskup określany był jako *minister originarius* bierzmowania, a prezbiter *minister extraordinarius* (OC nr 8). Jednak po wydaniu KPK zmianie uległy także niektóre sformułowania we *Wstępach* do ksiąg liturgicznych. Zob. *Variationes in novas editiones librum liturgicorum ad normam Codicis Iuris Canonici nuper promulgati introducendae*, „Notitiae” 20 (1983) s. 540-555; P.M. Gy, *Commentarium. Les changements dans les Praenotanda des livres liturgiques la suite du Code de Droit Canonique*, tamże, s. 556-561; S. Cichy, *Zmiany w księgach liturgicznych po wprowadzeniu nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, CT 55 (1985) z. 3, s. 61-68. Ponieważ KPK z 1983 r. stanowi, że „confirmationis minister ordinarius est Episcopus” (can. 882), w *Ordo Confirmationis* nr 7 dokonano także zmiany: „Confirmationis minister ordinarius est Episcopus”. Zasadniczej zmianie uległ także nr 8. Podkreślono w nim, że „biskup diecezjalny powinien udzielać bierzmowania osobiście albo zatroszczyć się o to, by sakramentu udzielił inny biskup”. Jeśli jednak „necessitas id requirat, facultatem concedere potest uni vel pluribus determinatis presbyteris, qui hoc sacramentum administrent”. Chodzi tutaj o wyznaczenie prezbitera(ów) na stałe, lub na pewien tylko czas, aby sam(mi) udzielał(li) sakramentu bierzmowania. Prezbitera upoważnionego do udzielania bierzmowania, na mocy prawa powszechnego lub na mocy przyznanego mu szczególnego uprawnienia, w dokumentach Kościoła nie nazywa się już *minister extraordinarius*. W związku z terminologią zawartą w KPK, a następnie w Pontyfikale, G. Gavagnali (*L'iniziazione cristiana nella prospettiva del nuovo Codice*. RivLit 71 [1984] s. 264) zauważa, że w projekcie nowego Kodeksu zgodnie KK 26 było określenie biskupa „minister originarius”, jednak w końcowej redakcji przyjęto termin ze starego CIC uzasadniając to tym, że pierwszy z nich jest „magis theologicus quam iuridicus”. Komentator Kodeksu P. Krämer (*Kirchenrecht. Wort – Sakrament – Charisma*, Stuttgart 1992, s. 86) uzasadnia to tym, że KPK odnosi się do Kościoła łacińskiego i dlatego nie musi uwzględniać praktyki Kościołów Wschodnich. Stąd w Kodeksie zachowano tradycyjne określenie biskupa jako szafarza zwyczajnego („minister ordinarius”). Natomiast M. Pastuszko (*Szafarz sakramentu bierzmowania według nowego obrzędu*, PK 19 [1976] nr 1-2, s. 90) jednoznacznie opowiada się za zachowaniem określenia „szafarz nadzwyczajny”. Najpierw stwierdza, że w schemacie KPK o sakramentach „brak jest odpowiedzi na pytanie, jakim szafarzem jest prezbiter: nadzwyczajnym, drugorzędnym, wtórnym?”, a w komentarzu do wydanego już KPK o prezbiterach udzielających bierzmowania pisze: „Bez względu na podstawę prawną, według której bierzmują, jeśli to czynią, są nadzwyczajnymi szafarzami sakramentu bierzmowania”. (*Wprowadzenie do kanoniczno-liturgicznego prawa o sakramentach świętych [kanony 834-839]*, PK 35 [1992] nr 3-4, s. 106). W innym artykule za taką opcję podaje dwa argumenty: jeśli biskup jest szafarzem zwyczajnym, to prezbiter nadzwyczajnym i dotąd nazywano go szafarzem nadzwyczajnym. (*Szafarz sakramentu bierzmowania*, PK 33 [1990] nr 1-2, s. 103-104). Druga zmiana w nr. 8 dotyczy możliwości udzielania bierzmowania przez wielu szafarzy w czasie jednej celebracji liturgicznej. Każdy szafarz bierzmowania (*Episcopus itemque presbyter*) z ważnej przyczyny, np. wielka liczba kandydatów do bierzmowania, może dobrać sobie (*sibi sociare*) prezbiterów, aby razem z nim udzielali sakramentu (*ut et ipsi sacramentum administrent*). Przewiduje to także KPK kan. 884 § 2. Zob. M. Pastuszko, *Szafarz sakramentu bierzmowania*, s. 83-91; tenże, *Prezbiter jako szafarz sakramentu bierzmowania*, PK 25 (1982) nr 3-4, s.107-166; L. Adamowicz, *Wprowadzenie do prawa o sakramentach świętych według Kodeksu Prawa Kanonicznego i Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich*, Lublin 1999, s. 88-89. Aktualnie obowiązujące prawo kościelne i księgi liturgiczne przewidują, że w poszczególnych przypadkach (*in singulis casibus*) każdy szafarz bierzmowania przy jego udzielaniu może w razie potrzeby korzystać z pomocy innych prezbiterów.

twę „Boże wszechmogący” (*Deus omnipotens*)¹⁵.

Podobnie liturgia sakramentu bierzmowania udzielanego bezpośrednio po chrzcie dorosłych i dzieci w wieku uczęszczania na katechezę zawiera jedynie krótkie pouczenie neofitów, wezwanie wspólnoty do cichej modlitwy o wylanie na nich Ducha Świętego¹⁶, modlitwę z włożeniem rąk oraz istotny znak sakramentalny: namaszczenie czoła wraz z formułą sakramentalną¹⁷. Pouczenie skierowane do neofitów nawiązuje do skutków chrztu: odrodzenia w Chrystusie oraz włączenia do Kościoła jako Jego Ciała i ludu kapłańskiego. Dar Ducha Świętego doskonalej jeszcze upodobni ich do Chrystusa, aby dawali świadectwo o Jego męce i zmartwychwstaniu oraz stali się czynnymi członkami Kościoła, budując go przez wiarę i miłość¹⁸. W liturgii bierzmowania uczestniczy całe gromadzenie, gdy w milczeniu zanosi do Boga Ojca modlitwę, aby łaskawie wylał (*effundat*) Ducha Świętego na ochrzczonych, umocnił ich bogactwem Jego darów i przez namaszczenie udoskonalił ich upodobnienie do Chrystusa, Syna Bożego. Po chwili modlitwy całego zgromadzenia szafarz bierzmowania odmawia modlitwę o Ducha Świętego, wkładając na neofitów ręce. Jeśli ze względu na większą liczbę neofitów przy udzielaniu bierzmowania pomagają mu inni prezbiterzy, także oni wkładają na nich ręce. Jednak modlitwę odmawia jedynie przewodniczący zgromadzenia¹⁹.

Modlitwa *Deus omnipotens* towarzysząca wkładaniu rąk przypomina, że ochrzczeni zostali już odrodzeni do nowego życia z wody i Ducha Świętego i otrzymali odpuszczenie grzechów²⁰. Kościół teraz prosi dla nich o zesłanie na nich Ducha Świętego Pocieszyciela²¹. Zasadnicza treść tej modlitwy nawiązuje do Iz 11, 1-3. Prorok Izajasz zapowiada, że pochodzący z rodu Dawida Mesjasz będzie posiadał pełnię darów Ducha Bożego²². O takie dary prosi Boga szafarz bierzmowania dla ochrzczonych, aby doskonalej zostali upodobnieni do Chrystusa Mesjasza²³. Pierwsze wszczęcie w Chrystusa i upodobnienie do Niego dokonało się już w czasie sakramentu

¹⁵ OC nr 25. W wydaniu polskim tekst „minus super omnes confirmandos imponunt” przetłumaczono przez „wyciągają ręce nad kandydatami”.

¹⁶ „...ut super hos neophytos Spiritum Sanctum benignus effundat...”. OICA nr 229.

¹⁷ Zob. L. Ligier, *La prière et l'imposition des mains. Autour du nouveau Rituel romain de la Confirmation*, „Gregorianum” 53 (1972) s. 407-486.

¹⁸ OICA nr 229.

¹⁹ Tamże nr 230; OChWD nr 230 : „... kapłani wyciągają ręce nad wszystkimi”. por. nr 46. Zob. H. Auf der Maur, *Unctio quae fit manus impositione. Überlegungen zum Ritus der Firmung*, w: *Zeichen des Glaubens. Studien zu Taufe und Firmung. Balthasar Fischer zum 60. Geburtstag*, Zürich –Einsiedeln - Köln 1972, s. 469-483.

²⁰ „...iam in Baptismate aeternae vitae renatos...”. OC nr 24; „...regenerasti ex aqua et Spiritu Sancto”. OICA nr 230; por. GeV nr 451.

²¹ „inmitte in eos Spiritum Sanctum Paraclitum”. OC nr 25; OICA nry 230, 364.

²² Tekst tej modlitwy bazuje na najstarszych tekstach liturgii rzymskiej oraz na modlitwie z liturgii chrztu dzieci. Jej początek „Deus omnipotens, Pater Domini nostri Iesu Christi” wzięty jest z *Sakramentarza Gelazjańskiego*, następna część „Qui hos famulos tuos a peccato liberasti et regenerasti ex aqua et Spiritu Sancto” pochodzi z obrzędów chrztu dzieci. Druga część modlitwy została wzięta także z *Gelazjanum*, z wyjątkiem zakończenia. P.M. Gy, *De instauratione Ordinis Confirmationis*, „Notitiae” 7 (1971) s. 354; zob. U. Betti, *Confermazione sigillo dello Spirito*, tamże, s. 347-351.

²³ „...perfectius Christo conformantur”. OC nr 2.

chrztu odradzającego do nowego życia z wody i Ducha Świętego. W sakramencie bierzmowania można widzieć drugą misję Ducha Świętego, który udoskonala dzieło uświęcenia rozpoczęte we chrzcie. Duch Święty ściślej jednoczy z Chrystusem i Jego Kościołem oraz czyni zdolnym do wypełniania potrójnej misji Chrystusa Mesjasza - Proroka, Kapłana i Króla²⁴.

Modlitwa z włożeniem rąk (ogólnym) na neofitów ma charakter epiklezy²⁵. Szafarz sakramentu zwraca się w niej do Ojca, który odrodził swoje dzieci z wody i z Ducha Świętego oraz uwolnił je od grzechu, aby przez Syna zesłał na nich Ducha Świętego z siedmiorakimi darami. Duch Święty dokonuje doskonałej i całkowitej konsekracji osoby ludzkiej, tak jak dokonuje poświęcenia wody chrzcielnej, konsekracji kapłańskiej i konsekracji Eucharystii; doskonale upodabnia do Chrystusa, Syna pierwotnego między wielu braćmi (por. Rz 8,29)²⁶.

Jedno czy dwa włożenia rąk w liturgii bierzmowania?

Papież Paweł VI w konstytucji *Divinae consortium naturae* na podstawie licznych tekstów Nowego Testamentu, tradycji liturgicznej oraz wybranych dokumentów Nauczycielskiego Urzędu Kościoła przypomina, że Daru Ducha Świętego udzielano przez różne obrzędy (*variis ritibus*), które w ciągu wieków ulegały zmianom²⁷. Należały do nich głównie: *unctio, manus impositio et consignatio*²⁸. Zawsze jednak tak w tradycji Wschodniej, jak i Zachodniej oznaczały one udzielanie po chrzcie Ducha Świętego. Z czasem na Wschodzie zaczęło dominować namaszczenie olejem (*myron*), podczas gdy w Kościele Zachodnim ryt bierzmowania zawierał namaszczenie, włożenie rąk i znak krzyża (*consignatio*). Charakterystyczne, że papież na pierwszym miejscu wśród rytów pochrzcielnych odnoszonych do bierzmowania, wymienia namaszczenie (*unctio*), podczas gdy tradycja biblijna i najstarsze księgi liturgiczne podają inną kolejność, mianowicie: *manus impositio, unctio, consignatio*²⁹.

Papież Paweł VI przypomina, że dopiero od Innocentego III (1198–1216), według którego „namaszczenie czoła krzyżem” oznacza „włożenie rąk”³⁰, namaszczenie

²⁴ Bierzmowanie nie jest więc *confirmatio baptismi*, na co dawniej zwracano uwagę, ale *confirmatio baptisatorum* – umocnieniem ochrzczonych Duchem Świętym.

²⁵ Zob. K. Staniecki, *Epikleza*, EK IV, kol. 1028-1031.

²⁶ W *Pontificale Romano-Germanicum* przy wkładaniu rąk szafarz wypowiadał formułę: „*Spiritus sanctus superveniat in vos et virtus altissimi sine peccato custodiat vos. Amen*”. Ed. Vogel-Elze, II, 108. Nie było tej formuły w Pontyfikale Kurii Rzymskiej z XII w. *Pontificale Romanum*, ed. Andrieu, II, 452.

²⁷ OC, s. 10.

²⁸ Tamże. Najstarsze nazwy bierzmowania można podzielić na dwie grupy. Jedne nawiązują do obrzędów przekazywania Ducha Świętego: *manus impositio, consignatio, signaculum, chrisma, chrismatio, unctio*. Zaś do skutków bierzmowania odnoszą się nazwy: *consummatio, perfectio, confirmatio*. Cz. Krakowiak, *Nazwa sakramentu bierzmowania...*, s. 66-71.

²⁹ Tamże.

³⁰ „*Per frontis chrismationem manus impositio designatur, quae alio nomine dicitur confirmatio, quia per eam Spiritus Sanctus ad augmentum datur et robur*”. OC, s. 11.

zaczęło w Kościele łacińskim odgrywać większą rolę niż włożenie rąk³¹. Podobnie Innocenty IV (1243–1254) nauczał, że Apostołowie udzielali Ducha Świętego przez włożenie rąk, które oznacza bierzmowanie lub namaszczenie czoła krzyżem³². W *Pontyfikale* Duranda rubryka nie mówi o wkładaniu rąk na kandydatów, lecz o modlitwie biskupa *elevatis et super confirmandos extensis manibus*. Wyznanie wiary Michała Paleologa odczytane na Soborze Lyońskim (1274) zawiera wzmiankę, że biskupi udzielają bierzmowania przez włożenie rąk i namaszczenie krzyżem³³. Z kolei Sobór Florencki w *Dekrecie dla Ormian* (1439) określił, że materia bierzmowania jest święte krzyżmo, a formą słowa „Signo te signo crucis et confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti”³⁴. Odwołując się do Dziejów Apostolskich (8,17), w dekrecie tym Sobór stwierdził także, że zamiast włożenia rąk dokonywanego kiedyś przez Apostołów w Kościele udziela się bierzmowania³⁵.

W związku z obowiązującą do 1971 r. praktyką podwójnego wkładania rąk w czasie bierzmowania rodzi się pytanie, które z nich należy do istoty sakramentu bierzmowania. Problem ten rozstrzygnął Paweł VI w konstytucji apostolskiej *Divinae consortium naturae*³⁶. Pierwsze włożenie rąk nie należy do istoty obrzędu sakramentu bierzmowania (*ad essentiam ritus sacramentalis non pertinet*)³⁷ i różni się od włożenia ręki, którą dokonuje się namaszczenia czoła krzyżem. Ma ono jednak duże znaczenie, jako dopełnienie obrzędu istotnego i przyczynia się do pełniejszego zrozumienia znaczenia sakramentu bierzmowania³⁸.

Mimo tego wyraźnego stwierdzenia papieża Pawła VI dotyczącego włożenia rąk w czasie liturgii bierzmowania, ze względu na istniejącą praktykę oraz powszechne nauczanie kanonistów i teologów, postanowienie zawarte w konstytucji apostolskiej

³¹ J. Schmitz, „*Salbung mit Chrisam auf der Stirn unter Auflegung der Hand*”. Zum zentralem Gestus der Firmung, „Liturgisches Jahrbuch“ 35 (1985) s. 59; W. Schmidt, *Introductio in liturgiam occidentalem*, Freiburg im Br. 1980, s. 303.

³² „...per manus impositionem, quam confirmatio vel frontis chrismatio repraesentat”. OC, s. 11.

³³ „...per manum impositionem episcopi conferunt, chrismando renatos”. DS 1318.

³⁴ „Secundum sacramentum est confirmatio; cuius materia est chrisma confectum ex oleo, quod nitorem significat conscientiae, et balsamo, quod odorem significat bonae famae, per episcopum benedicto”. DS 1317.

³⁵ „Loco autem illius manus impositionem in Ecclesia datur confirmatio”. Tamże.

³⁶ OC, s.7-17.

³⁷ Tamże s. 14: „Włożenie rąk, którego dokonuje się nad bierzmowanymi z modlitwą: «Wszzechmogący Boże», nie jest konieczne do ważnego udzielania sakramentu, ma jednak wielkie znaczenie dla całości obrzędu i pełniejszego zrozumienia sakramentu”. OC nr 9.

³⁸ Tamże. J. Schmitz, *Salbung mit Chrisam...*, s. 58-62. *Katechizm Kościoła katolickiego* stwierdza, że włożenie rąk na kandydatów w Kościele Zachodnim zawsze było wymagane w liturgii bierzmowania. Jest to gest sięgający czasów apostolskich i chociaż nie należy do istoty obrzędu bierzmowania, został zachowany, gdyż jest integralną częścią obrzędu i przyczynia się do pełniejszego zrozumienia sakramentu bierzmowania. O włożeniu rąk wraz z towarzyszącą mu modlitwą i jego znaczeniu w liturgii bierzmowania *Katechizm* wspomina trzykrotnie podkreślając, że gest ten od czasów Apostołów jest znakiem daru Ducha Świętego: KKK 1288; 1298; 1300. Tekst ten w języku łacińskim brzmi: „In ritu Romano, Episcopus manus super universos confirmandos extendit, qui quidem gestus, inde ab Apostolorum temporibus, signum est doni Spiritus. Et sic Episcopus effusionem invocatur Spiritus” (nr 1299). Widoczna jest różnica w słownictwie w stosunku do OC i OICA, które zawierają sformułowanie *manus impositio*. OC nry 25, 42; OICA nr 230.

Divinae consortium naturae budziło nadal wątpliwości. Do Stolicy Apostolskiej zaczęły napływać pytania odnośnie do istotnego obrzędu tego sakramentu. Chodziło o rozstrzygnięcie następującej wątpliwości, czy szafarz bierzmowania ma wkładać rękę na głowę kandydata w czasie namaszczenia czoła, czy też wystarcza samo namaszczenie czoła świętym krzyżem. Problem ten, jak już wspomniano, związany był z dotychczasową powszechną praktyką, że szafarz bierzmowania, namaszczając czoło w czasie wypowiedzania formuły sakramentalnej, kładł rękę na głowę kandydata³⁹.

Na formalne pytanie skierowane do Stolicy Apostolskiej o konieczność wkładania ręki w czasie namaszczenia czoła⁴⁰ odpowiedziała Papieska Komisja Interpretacyjna Dekretów Soboru Watykańskiego II, że wystarcza samo namaszczenie, które w dostateczny sposób ukazuje włożenie ręki⁴¹. Po tej odpowiedzi, podpisanej przez kard. P. Felici, umieszczono komentarz tłumaczący takie rozwiązanie, powołując się na konstytucję apostolską Pawła VI i nowe *Obrzędy bierzmowania*. Według nich „bierzmowania udziela się przez namaszczenie krzyżem na czole, którego dokonuje się poprzez włożenie ręki (*quae fit manus impositione*) i przez słowa: Przyjmij znamię (*signaculum*) Daru Ducha Świętego”⁴². Przypomniano jednocześnie, że rzymski obrzęd bierzmowania, aż do Benedykta XIII (1724–1730) posiadał tylko jedno włożenie rąk na wszystkich kandydatów jednocześnie, na początku obrzędu, podczas modlitwy *Deus omnipotens*. Nie było włożenia ręki w czasie namaszczenia, jedynie niektórzy teologowie widzieli je w dotyku podczas namaszczenia czoła. Dopiero Benedykt XIV (1740–1758) wprowadził rubrykę: *impositio manus dextra super caput confirmandi*, ale Stolica Apostolska nigdy nie uważała, że to włożenie ręki należy do ważności sakramentu. Z tego wynika, że istotnym obrzędem bierzmowania nie jest włożenie rąk w czasie modlitwy o Ducha Świętego, ale namaszczenie czoła krzyżem. Bernard Botte tłumaczy to tym, że ten znak (namaszczenie) jest wyraźniejszy oraz że obrządki wschodnie nie znają wkładania rąk, a jedynie namaszczenie krzyżem, które jest jednocześnie włożeniem ręki, gdyż jest kontaktem ręki szafarza z głową bierzmowanego. W ten sposób opuszczenie rubryki Benedykta XIV jest celową poprawką i powrotem do dawnej tradycji Kościoła powszechnego⁴³. Zatem bierzmowania udziela się przez „namaszczenie krzyżem na czole, którego dokonuje się poprzez włożenie ręki i przez słowa: Przyjmij znamię Daru Ducha Świętego”⁴⁴.

Wydaje się, że pominięcie drugiego wkładania ręki w obrzędach sakramentu bierzmowania uzasadnione jest także zawartą w *Konstytucji o liturgii świętej* (nr 34)

³⁹ Bardziej szczegółowe omówienie tego zagadnienia zob. J. Schmitz, *Salbung mit Chrisam...*, s. 58-60.

⁴⁰ „Utrum iuxta Constitutionem Apostolicam *Divinae consortium naturae*, die 15 augusti 1971 publici iuris factam, minister Confirmationis manum extensa super caput confirmandi imponere debeat gestum chrismationis peragendo, an sufficiat chrismatio cum police facta”. „Notitiae” 8 (1972) s. 281.

⁴¹ Pontificia Commissio decretis Concilii Vaticani II interpretandis, *Responsum ad propositum dubium* „Ad primum: *Negative*; ad secundum: *Affirmative* ad mentem: mens est: chrismatio ita peracta manus impositionem sufficienter manifestat”. AAS 64 (1972) 526; „Notitiae” 8 (1972) s. 281. *Commentarium*, tamże, s. 281-285.

⁴² OC nr 9, 27, 44, 55, 56.

⁴³ B. Botte, *Problèmes de la confirmation*, „Questions liturgiques” 53 (1972) s. 3-8.

⁴⁴ OC nr 9; por. nr 27, 44, 55, 56.

ogólną zasadą odnowy liturgii, aby obrzędy odznaczały się „szlachetną prostotą, były krótkie i jasne bez niepotrzebnych powtórzeń, dostosowane do pojętności wiernych, aby na ogół nie potrzebowały wielu wyjaśnień”. Aktualna liturgia bierzmowania jest rzeczywiście jasna i przejrzysta oraz wyraźnie wskazuje na dwa tradycyjne elementy związane z przekazywaniem Daru Ducha Świętego: modlitwę z włożeniem rąk oraz namaszczenie świętym krzyżem z formułą sakramentalną. *Wstęp* (nr 9) do *Ordo Confirmationis* uzasadnia to w następujący sposób: „Cały obrzęd ma podwójne znaczenie. Włożenie rąk na przystępujących do bierzmowania, wykonane przez biskupa i kapłanów koncelebrujących (*ab Episcopo ac sacerdotibus concelebrantibus factam*), wyraża biblijny gest, przez który wzywa się Daru Ducha Świętego, w sposób doskonale dostosowany do zrozumienia ludu chrześcijańskiego. Namaszczenie krzyżem i słowa, jakie mu towarzyszą, wyrażają skutki Daru Ducha Świętego. Przez namaszczenie wonnym olejem ręką biskupa ochrzczony otrzymuje niezniszczalny charakter, znamię Pańskie, razem z Darem Ducha Świętego, który doskonalej upodabnia go do Chrystusa i udziela mu łaski rozszerzania wśród ludzi „dobrej woni (por. 2 Kor 2,14)”.

Kto wkłada ręce, „pomagając” w udzielaniu bierzmowania?

Pontyfikał *Ordo Confirmationis* i Rytuał *Ordo initiationis christianae adultorum*, a także *Kodeks prawa kanonicznego* przewidują, że biskup i prezbiter mający prawo bierzmowania (*Episcopus itemque presbyter*) mogą w pewnych okolicznościach dobrać sobie (*sibi sociare*) do pomocy w udzielaniu tego sakramentu innych prezbiterów⁴⁵. Pontyfikał w trzech miejscach mówi o ich roli w czasie liturgii sakramentu bierzmowania⁴⁶.

Najpierw we *Wstępie* ogólnie stwierdza, że: „Presbyteri, qui ministro principali aliquando *sociantur in conferendo sacramento*, manuum impositionem una cum ipso super omnes candidatos simul peragunt, nihil tamen dicentes”⁴⁷. W polskim wydaniu: „Kapłani, którzy niekiedy towarzyszą głównemu szafarzowi w udzielaniu sakramentu, razem z nim wyciągają ręce nad wszystkimi kandydatami, nic jednak nie mó-

⁴⁵ OC nr 8; OB nr 8: „Z ważnej przyczyny, jak to się zdarza z powodu wielkiej liczby kandydatów do bierzmowania, biskup oraz kapłan, który na mocy prawa albo szczególnego pozwolenia kompetentnej władzy otrzymał upoważnienie do bierzmowania, może w poszczególnych wypadkach dobrać sobie kapłanów, aby razem z nim udzielali tego sakramentu”. Jednak Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania (16 I 1975) wydana przez Konferencję Episkopatu Polski nie przewiduje takiej możliwości. Zob. *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998*, oprac. Cz. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1999, nr 15 s. 36.

⁴⁶ W komentarzach kanonistów zagadnienie to zupełnie nie pojawia się jako problem. Może wynikać to albo z przekonania, że przepisy zawarte w odpowiednich rubrykach są tak oczywiste, że nie wymagają żadnego wyjaśnienia, albo z braku dokładnego studiowania ksiąg liturgicznych. Chociaż z drugiej strony wydaje się, że właśnie kanoniści powinni podać dokładną interpretację terminów: *sociare sibi* i *adiuvare* w związku z udzielaniem bierzmowania przez głównego szafarza (biskupa lub prezbitera) i wspomagających go innych prezbiterów.

⁴⁷ OC nr 9: „Presbyteri, qui ministro principali aliquando *sociantur in conferendo sacramento*, manuum impositionem una cum ipso super omnes candidatos simul peragunt...”. Wyraźnie chodzi o wkładanie rąk, podczas gdy polskie tłumaczenie mówi o „wyciąganiu rąk”.

wiąc⁴⁸. Podobnie wynika to z rubryki bezpośrednio przed modlitwą z włożeniem rąk: „Deinde Episcopus (*et presbyteri qui ipsi sociantur*) manus super omnes confirmandos imponunt. Solus autem Episcopus dicit: *Deus omnipotens*”⁴⁹. W wydaniu polskim czytamy: „Biskup (i kapłani, którzy mu pomagają) wyciągają ręce nad kandydatami. Sam zaś biskup mówi”⁵⁰. Wreszcie, jeśli prezbiterzy rzeczywiście pomagają biskupowi udzielać bierzmowania, tekst łaciński brzmi: „Si autem presbyteri Episcopum *adiuvant* ad conferendam Sacramentum omnia vascula sancti Chrismatis a diacono vel a ministris Episcopo offeruntur, qui ea praebet unicuique ex presbyteris ad se accedenti”⁵¹. W polskim wydaniu Pontyfikału: „Jeżeli w udzielaniu bierzmowania pomagają biskupowi kapłani, diakon lub ministranci podają biskupowi wszystkie naczynia z krzyżmem świętym, a biskup wręcza je kapłanom, którzy pojedynczo podchodzą do niego”⁵². Następnie jest mowa o sposobie udzielania bierzmowania: „Kandydaci podchodzą do biskupa lub do kapłanów albo, [...] biskup i kapłani podchodzą do kandydatów i namaszczają ich w sposób podany wyżej (nr 27)”⁵³. Nie ulega więc wątpliwości, że prezbiterzy razem z biskupem udzielają sakramentu bierzmowania. Wynika to także ze *Wstępu*, w którym *expressis verbis* Pontyfikał mówi o kapłanach koncelebrujących z biskupem (por. nr 9). Stwierdzenie to należy tak samo rozumieć, jak w przypadku koncelebracji Mszy św., czyli, że jak z biskupem celebrować Eucharystię, tak samo sprawują z nim sakrament bierzmowania.

Podobnie Rytuał *Ordo initationis christianae adultorum* we *Wstępie* wyraźnie mówi, że „Confirmationis minister prebyteros ad sacramentum ministrandum *sibi sociare potest*”⁵⁴, a odnośna rubryka stanowi, że „celebrans (*et prebyteri qui ipsi sociantur*) manus super omnes confirmandos imponunt”⁵⁵. Odnosi się to zarówno do udzielania bierzmowania dorosłym neofitom⁵⁶, jak i dzieciom⁵⁷.

W wydaniu wzorcowym obydwu ksiąg liturgicznych 15 razy mowa jest o tym, że główny szafarz bierzmowania „potest sociare” prezbiterów, aby razem z nim udzielali bierzmowania i tylko jeden raz (w *Ordo Confirmationis*), że oni „adiuvant ad conferendum Sacramentum”⁵⁸. W polskim wydaniu tak Pontyfikału, jak i Rytuału łaciński czasownik „sociare” przetłumaczono przez „pomagają” i tylko jeden raz przez „towarzyszają”⁵⁹.

⁴⁸ OB nr 9.

⁴⁹ OC nr 25.

⁵⁰ OB nr 25.

⁵¹ OC nr 28.

⁵² OB nr 28.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ OICA nry 46, 228, 362. „Gdy do bierzmowania ma przystąpić większa liczba kandydatów, szafarz sakramentu może dobrać sobie kapłanów do pomocy w jego udzielaniu. Jako współszafarzy bierzmowania można powołać kapłanów, którzy...”. OChWD nr 46. „Gdy liczba bierzmowanych jest większa, szafarzowi bierzmowania mogą pomagać wyznaczeni do tej funkcji kapłani (por. nr 46)”. OChWD nry 228, 362.

⁵⁵ Tamże nr 229.

⁵⁶ OICA nry 228-229; OChWD nry 228-229.

⁵⁷ OICA nr 362; OChWD nr 362.

⁵⁸ OC nr 28.

⁵⁹ OB nr 9.

Jak zatem należy rozumieć sformułowania „sibi sociare potest”, „sociari possunt”, „qui ipsi sociantur” i „adiuvant”. Z kontekstu jasno wynika, że chodzi o jednoczesne udzielanie sakramentu przez wielu szafarzy wtedy, gdy wymagają tego okoliczności, z których najważniejszą jest duża liczba kandydatów. Dlatego wyrażenie „pomagają szafarzowi” należy rozumieć tylko w ten sposób, że razem z nim udzielają tego sakramentu. W tym bowiem celu zostali przez niego wybrani, a nie tylko po to, aby „towarzyszyć” mu w czasie dokonywania tylko przez niego czynności sakramentalnej. Mówi o tym wyraźnie Pontyfikał: „Si autem presbyteri Episcopum adiuvant ad conferendum sacramentum...”⁶⁰ i Rytułał: „Si autem alii presbyteri ad sacramentum conferendum celebranti sociantur...”⁶¹.

Natomiast w Polsce prawie powszechnie interpretuje się powyższe wskazania ksiąg liturgicznych w znaczeniu, że tylko „towarzyszą”, czyli są obecni lub asystują biskupowi lub prezbiterowi udzielającym bierzmowania. Z tej błędnej interpretacji wywodzi się drugi nie mający podstaw prawnych zwyczaj. Chodzi mianowicie o wkładanie rąk na kandydatów do bierzmowania w czasie modlitwy o Ducha Świętego przez wszystkich prezbiterów obecnych na liturgii. Zapraszają do tego często biskupi i prezbiterzy – szafarze bierzmowania, a nawet zalecają niektóre diecezjalne instrukcje⁶².

Tymczasem wkładanie rąk na kandydatów w czasie modlitwy o Ducha Świętego zastrzeżone jest jedynie tym prezbiterom, którzy razem z biskupem (lub innym prezbiterem – szafarzem sakramentu) udzielają bierzmowania. W żadnym wypadku nie odnosi się to do stojących „po prawej i lewej stronie Ks. Arcybiskupa i czytających imiona bierzmowanych”⁶³. Praktyka taka nie ma uzasadnienia w aktualnie obowiązujących księgach liturgicznych. Podobnie zresztą jak wkładanie ręki przez szafarza bierzmowania w czasie namaszczenia czoła świętym krzyżmem.

Z Caeremoniale episcoporum 1984

456. Z ważnego powodu, jak to zdarza się ze względu na wielką liczbę kandydatów do bierzmowania biskup może sobie dobrać kapłanów do pomocy przy udzielaniu tego sakramentu. Doradza się, aby wezwać do tego kapłanów, którzy może:

- a) albo pełnią specjalny urząd lub zadanie w diecezji, a mianowicie: są albo wikariuszami generalnymi, albo wikariuszami biskupimi, albo dziekanami;
- b) albo są proboszczami danego miejsca, w którym udziela się bierzmowania, albo proboszczami danego miejsca, do którego należą kandydaci do bierzmowania, albo kapłanami, którzy włożyli specjalny trud w katechetyczne przygotowanie kandydatów do bierzmowania.

⁶⁰ OC nr 28.

⁶¹ OICA nr 231.

⁶² Zob. „Anamnesis” 9 (2003) nr 34, s. 24.

⁶³ Tamże.